

Erika Novotná

"Profesia a profesiografia učiteľa v primárnom vzdelávaní", Bronislava Kasáčová, Petronela Tabačáková, Banská Bystrica 2010 : [recenzja]

Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna nr 2, 100-105

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Bronislava KASÁČOVÁ, Petronela TABAČÁKOVÁ, *Profesia a profesiografia učiteľa v primárnom vzdelávaní*, PF UMB, Banská Bystrica 2010, 148 s.

Problematika profesie učiteľstva je v súčasnosti predmetom intenzívneho záujmu odborníkov i laickej verejnosti. Dôvodom je meniaci sa školská politika nášho štátu a nová legislatíva týkajúca sa reformy edukácie v školách a školských zariadeniach. Realizátorom z reformy vyplávajúcich zmien a požiadaviek je predovšetkým učiteľ. Ich transport z roviny legislatívno-teoretickej do prostredia edukačnej praxe je pre pedagógov procesom veľmi zodpovedným, náročným a dovoľme si tvrdiť, že aj zaťažujúcim a únavným.

I v krajinách Európskej únie menia uskutočňované reformy tradičný uhol pohľadu voči profesii učiteľa. V zmysle vymedzenia učiteľstva ako expertnej profesie sa za nevyhnutný krok považuje vytvorenie profesijných štandardov jednotlivých kategórií pedagogických zamestnancov, ktoré zabezpečia vnútornú integritu doteraz separovaných zložiek profesijných kompetencií učiteľov. I z tohto dôvodu na Slovensku vstúpil 1. novembra 2009 r. do platnosti nový *Zákon nr SR. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch*, ktorého podstatu tvorí *Koncepcia profesijného rozvoja učiteľov v kariérnom systéme*. Koncepcia podporuje dosiahnutie strategických a programových cieľov rezortu školstva vyjadrených v Národnom programe výchovy a vzdelávania na Slovensku na najbližších 15 až 20 rokov. Strategickým rámcom Koncepcie je kodifikácia zmien filozofie výchovy, kurikula, riadenia kvality výchovy a vzdelávania na úrovni škôl a školských zariadení. Princípy koncepcie reflektujú potrebu demokratizácie v uplatňovaní humanistických hodnôt v profesijnom rozvoji učiteľov. Jej realizácia je postavená na postupnom uskutočnení 5-tich previazaných strategických krokov — na vytvorení profesijných štandardov učiteľov, kariérneho systému, inovácii systému kontinuálneho vzdelávania učiteľov, vytvorení kreditného systému a inovácii systému hodnotenia a odmeňovania učiteľov.

Monografia *Profesia a profesiografia učiteľa v primárnom vzdelávaní* sa dotýka takmer všetkých uvedených strategických krokov. V širšom význame je orientovaná tematike profesionalizácie učiteľského povolania. Okrajovo sa dotýka tak páľčivých, často i sporných tém ako: postavenie učiteľa v spoločnosti, jeho odmeňovanie, pracovný výkon atď. V užšom význame je monografia venovaná poznávaniu a skúmaniu profesie učiteľa primárneho vzdelávania. Východiskom teoretických úvah a výskumných zámerov sú už existujúce profesiologické výskumy a najnovšie legislatívne zmeny týkajúce sa pedagogických zamestnancov, ktoré požadujú formulovať národné kompetenčné profily a výkonové štandardy pre jednotlivé profesie v kariérnom raste.

Recenzovaná monografia je hlavným výstupom projektu VEGA/1/0593/08 s názvom *Profesia a profesiografia učiteľa v primárnom vzdelávaní — profesiografia*

a *profesiogram*, ktorého zodpovednou riešiteľkou bola prof. PhDr. Bronislava Kasáčová, CSc. Svojím charakterom patrí do oblasti pedeutológie, ktorú autor-ky definujú ako vedeckú teóriu s praktickým uplatnením, ktorá sa v súčasnosti zaoberá viacerými aktuálnymi otázkami a hľadá praxeologické vyústenia. Praxeologické vyústenie autorky vnímajú ako vedecký prístup k využitiu pedagogickej teórie v profesijnej činnosti učiteľa a v príprave na ňu, teda nie mechanické aplikovanie teórie v praxi.

Už v úvode recenzie môžeme konštatovať, že pri vzájomnom porovnaní publikácií venovaných výskumom učiteľa, orientovaných na široké spektrum problémov tejto profesie (učitelia ako profesijná skupina, učiteľ ako osobnosť — jeho charakteristiky, požiadavky) je aktuálne najprepracovanejšou, pretože nekopíruje len „povrch profesie učiteľa“ (napr.: profesia, jej kategórie, profesijné štandardy, profesijný status, kariérny systém, profesijné kompetencie, príprava učiteľov, koncepcie a modely prípravy učiteľov, kontinuálne vzdelávanie učiteľov, psychologické aspekty učiteľskej profesie, typológia osobnosti učiteľov) ale poskytuje hĺbkovú sondu do problematiky identifikácie profesijných činností učiteľa.

Výskumným zámerom autoriek monografie bolo identifikovať konkrétne profesijné činnosti učiteľov primárneho vzdelávania v podmienkach pedagogickej reality, odhaliť ich štruktúru, zistiť aký čas im učitelia venujú a aký pomer tvoria jednotlivé činnosti vo vzťahu k pracovnému výkonu. Zistené skutočnosti autorky dávajú do vzťahu k profesiogramu učiteľa primárneho vzdelávania.

Zameraniu publikácie na problematiku profesie a profesiografie učiteľa zodpovedá aj jej vnútorné členenie do ôsmich kapitol. Prvých päť kapitol má teoretický charakter, a sú venované spoločenským súvislostiam učiteľskej profesie, profesijným kompetenciám a štandardom učiteľa primárneho vzdelávania, výskumom pojednávajúcim o učiteľskej profesii, profesiografii a profesijným činnosťami učiteľa primárneho vzdelávania. Nasledujúce tri kapitoly sú venované už samotnému výskumu profesie učiteľa primárneho vzdelávania. Úvodná prvá kapitola je vstupom do problematiky pedeutológie — teórie učiteľskej profesie. Je venovaná súčasným spoločenským a globalizačným vplyvom nielen na profesiu učiteľa, ale i na fenomén zmyslu bytia človeka. Autorky kriticky poukazujú na vplyv neoliberalných koncepcií na súčasnú civilizáciu, ktoré absolutizujú princípy trhovej ekonomiky, i na školu ako takú, čo spôsobuje jej oslabené postavenie — descolarizáciu. Do týchto úvah integrujú učiteľa, uvažujúc o jeho pozícii a postavení v škole ako inštitúcii, či škole ako sociálnej sieti. Druhá kapitola je obsahovo zameraná na definovanie terminologického aparátu (profesia, profesionalizácia, profesijná identita učiteľa) a identifikáciu dilem učiteľskej profesie. Oceňujeme dôkladné a precízne spracovanie tretej kapitoly venovanej kompetenciám a profesijným štandardom učiteľa primárneho vzdelávania. Na malom priestore, veľmi zrozumiteľne a výstižne autorky vyjadrujú koherenciu medzi kompetenciami a profesijným štandardom učiteľa. Cez kritiku deskriptívneho prístupu ku kom-

petenciám akcentujú a prikláňajú sa k preskriptívnemu prístupu, resp. dynamic-kému poňatiu kompetencií ako reálnych spôsobilostí.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje precízny a vyčerpávajúci prehľad domácich i zahraničných pedeutologických výskumov (kapitola 4) pojednávajúcich o profesijných činnostiach učiteľa. Tie autorky využili ako východisko a inšpiráciu pri koncipovaní výskumného zámeru. Cenným prínosom je spracovanie kapitoly 5 *Profesia a profesijné činnosti učiteľa primárneho vzdelávania*, ktorá je vstupnou bránou k výskumu profesie učiteľa. Charakteristika definícií, základných pojmov, premenných a metód výskumu sa čiastočne dotýka i terminológie psychológie práce. Autorky sa opierajú o staršie (Đurič, Baláž) i súčasné (Blížkovský, Vašutová) názory na profesijné činnosti učiteľov. Definujú pojmy relevantné výskumnému štetreniu (výkonnosť, pracovný čas, profesiografia). Charakterizujú metódy profesiografických výskumov a druhy profesiogramov. V závere piatej kapitoly autorky konštatujú, že pri profesiografických výskumoch je možno pochybovať o ich objektivite a pravdivosti práve z dôvodu rolového konania učiteľa, ktoré má inštrumentálny ráz a expresívnu podobu. Autorky však vyslovujú presvedčenie, že pri premyslenej metodologickej stratégii a svedomitej príprave výskumného projektu je možné tieto negatíva minimalizovať. V záveroch empirickej časti práce sa však už k eliminácii avizovaných rizík výskumu nevyjadrujú.

Profesionalita učiteľa sa má posudzovať na základe profesijných štandardov a ich kompetenčných profilov, ktoré obsahujú kľúčové a špecifické spôsobilosti pre každého pedagogického zamestnanca, pre každý kariérny stupeň. K tomu však bezpodmienečne patrí poznanie skutočného profilu pracovného výkonu učiteľa. Exituje dostatok vedeckých a výskumných zdrojov, ktoré popisujú spôsobilosti, kompetencie, vlastnosti a zručnosti učiteľa v elementárnej edukácii (Šefanovič, Pařížek, Kalhoust, Obst a i.), avšak absentuje aktuálny výskum, ktorý by popisoval a analyzoval pracovný výkon učiteľa primárneho vzdelávania, konkrétne proces organizácie práce a vykonávania profesijných činností súvisiacich priamo i nepriamo s edukáciou.

Precízny a premyslený participačno-akčný výskum zameraný na získanie informácií pre funkčne upravenú profesiografiu učiteľov primárneho vzdelávania je autorkami predstavený v šiestej kapitole. Takýto typ výskumu v oblasti pedeutológie považujeme v našich podmienkach za ojedinelý a výnimočný.

Ako hlavný cieľ si autorky výskumu predsavzali identifikovať konkrétne profesijné činnosti učiteľov primárneho vzdelávania v podmienkach pedagogickej reality, zaznamenať a odhaliť ich štruktúru, zistiť aký pomer tvoria jednotlivé činnosti vo vzťahu k celému profesijnému výkonu. Následne si autorky predsavzali navrhnúť profesiogram učiteľa primárneho vzdelávania. Hlavný cieľ je ďalej špecifikovaný do štyroch čiastkových cieľov v závislosti od charakteru interpretácie údajov.

Pri konštruovaní výskumných otázok, predpokladov a hypotéz sa autorky opierajú o teoretickú, empirickú a metodologicko-profesiografickú rovinu doterajších výskumov v tejto oblasti. Po ich analýze, poznajúc ich výhody i nevýhody sa rozhodli vyvarovať úskaliam neštruktúrovaného snímania údajov profesijných činností učiteľa. Po zložitej anabáze tvorby a vnútornej oponentúry výskumnými tímami VEGA a APPV, ktoré súbežne spolupracovali na výskume, skonštruovali štruktúru pozorovacích činností, ktorá bola ako hlavný výskumný nástroj ponúknutá probandom na účel autosnímkovania. Štruktúru autosnímkovacieho hárkru tvorilo 27 profesijných činností označených grafickou skratkou. Diskutabilným aspektom recenzovanej monografie z hľadiska metodológie je súbežné formulovanie výskumných otázok (5), predpokladov (5) a hypotéz (8). Autorky takýto postup síce logicky zdôvodňujú, no pôsobí to rozvláčne a stráca sa podstata výskumného zámeru. Paradoxne pri prvej etape výskumu (*Sonda do naivných názorov a predstáv študentov o učiteľskej profesii* — dotazník) a druhej etape výskumu (*Obraz o náročnosti profesijných činností vyslovený učiteľmi* — anketa), ktoré boli považované za sondy — predvýskum, sú výskumné otázky opäť modifikované v zmysle stanovených cieľov predvýskumu, čím sa zahmlieva podstata empirického skúmania.

Tretia, hlavná etapa výskumu je venovaná profesiografii učiteľa primárneho vzdelávania. Výskum prebiehal v r. 2009 v dvoch etapách v jarnej a jesennej. Autorky sa v jej úvode venujú charakteristike výskumnej vzorky a spôsobu získavania a administrácie výskumných nástrojov. Zaujímavosťou je kategorizácia respondentov na insiderov (osoba, ktorá je zasvätená do problému a vyzná sa v oblasti výskumu) a probandov (osoba, ktorá je predmetom skúmania). Z kontextu práce však vyplýva, že ide o totožné osoby. Výskumnú vzorku tvorilo 124 učiteľov primárneho vzdelávania. Z metodologického hľadiska išlo o dostupný výber, avšak do výskumu boli zaradení len tí učitelia, ktorí spĺňali požiadavky (aktívne pôsobenie v praxi a kvalifikácia v odbore pre primárne vzdelávanie) a prejavili ochotu spolupracovať.

Interpretácia výskumných zistení (tretej teda hlavnej etapy výskumu — *Profesiografia primárneho vzdelávania*) v podaní autoriiek prebieha najskôr vo všeobecnej rovine prostredníctvom deskriptívnej štatistiky a až následne pristupujú ku komparácii vo vzťahu k nezávislým merateľným premenným.

Autorky analyzujú a interpretujú profesijné činnosti učiteľa z hľadiska časovej záťaže počas týždňa, pracovného týždňa, pracovného dňa, pracovného času, pričom vybrané kategórie následne testovali z hľadiska sezónnosti a dĺžky praxe učiteľov a posudzovali ich na hladine významnosti. Pri interpretácii zistení o globálnom pohľade na profesijný výkon učiteľa primárneho vzdelávania autorky konštatujú, že počas pracovného týždňa je výkon učiteľa v dennom čase od 7.00 do 16.00 hod. 32 hod. a 37 minút. Činnostiam mimoškolským, verejným a iným venuje učiteľ pravdepodobne v pracovnom čase za týždeň 2 hodiny a 22 minút.

V recenzovanej práci sa aj napriek jej cennému prínosu objavilo niekoľko sporných formulácií. Napríklad: na s. 99 je konštatované „čiasťotčné potvrdenie predpokladu H6a“. Štatistika čiasťotčné potvrdenie hypotéz nepozná. V texte sa objavujú i protirečenia napr.: na s. 101 je uvedené: „Neexistuje významný rozdiel medzi priemerným časom na výkon profesijných činností v pracovnej dobe v porovnaní jarnej a jesennej etapy skúmania, ale v jarnej etape učitelia vykazovali vyššiu časovú záťaž inými ako štandardne profesijnými činnosťami“, a následne je uvedené: „Testovaním sa potvrdili [...] rozdiely medzi priemernými časmi pracovného výkonu v jarnej a jesennej etape skúmania“. Rovnako tak i uskutočňovanie záverov na základe štatisticky nesignifikantných rozdielov je sporné. Ak zistený rozdiel nie je signifikantný, potom ho nemožno interpretovať ako rozdiel skutočný.

Za významný prínos v oblasti pedeutologického výskumu považujeme kapitolu 7.2 *Profil štruktúrovaných profesijných činností učitel'ov primárneho vzdelávania*. Autorky ponúkajú analýzu a interpretáciu výsledkov skúmania profesijných činností učitel'a primárneho vzdelávania z hľadiska štruktúry a proporcionality jednotlivých činností v sledovaných kategóriách, konkrétne počas pracovného týždňa, pracovného dňa, v čase do 16:00 hodiny a neskôr i v dňoch pracovného voľna. Osobitnú pozornosť si zasluhujú empirické zistenia autorov, ktoré porovnávajú s výsledkami predchádzajúcich profesiografických výskumov.

V závere tejto výskumne najprínosnejšej kapitoly autorky ponúkajú zhrnutie zistení o profilácii profesijných činností učitel'ov, kde konkrétne zodpovedajú na stanovené ciele výskumu. Sú tu uvádzané presné minútáže, ktoré učitelia na primárnom stupni venujú jednotlivým profesijným činnosťiam počas pracovného týždňa i víkendu (projektovanie a plánovanie výučby, príprava pomôcok a učebných materiálov, činnosti priamo súvisiace s vyučovaním, čas strávený na poradách schôdzach, dozor atď.). Pre večne nespokojných učitel'ov bude snáď zadosťučením i empiriou verifikované zistenie, že v čase svojho voľna sa učitelia primárneho vzdelávania venujú profesijným činnosťiam v priemere 2 hodiny denne, pričom v sobotu sa viac zameriavajú na svoje sebazvedelávanie a v nedeľu sa zaoberajú najmä prípravou na vyučovanie a samoštúdiom.

Pred samotným návrhom profesiogramu sa autorky rozhodli do monografie zaradiť kapitolu venovanú *Vzdelávaniu a sebazvedelávaniu učitel'ov*. Argumentujú tým, že kontinuálne vzdelávanie učitel'ov primárnej edukácie je natoľko dôležité, že je potrebné sa touto kategóriou zaoberať samostatne, aby bolo možné zistiť množstvo času venované vzdelávaniu a sebazvedelávaniu učitel'ov a frekvenciu týchto činností počas týždňa. Podľa nášho názoru to nebolo nevyhnutné. Uvádzaná kapitola pôsobí ako vsuvka pred záverom, a kvalita jej rukopisu je štýlovo iná ako v ostatných predchádzajúcich kapitolách, čo pôsobí rozpačito. Tento kontrast by možno zjemnilo nenápadné zapracovanie interpretovaných zistení do predchádzajúcich kapitol.

V závere monografie je prezentovaný *Návrh profesiogramu učiteľa primárneho vzdelávania*. Navrhovaná profesiografická schéma — profesiogram, konfrontuje zistenia o profesijných činnostiach učiteľov primárneho vzdelávania s kompetenčným profilom profesijného štandardu pre pozíciu učiteľa primárneho vzdelávania. Štrukturalizuje a proporčne vymedzuje konkrétne profesijné činnosti učiteľa a dáva ich do vzťahu s kompetenciami vo všetkých troch dimenziách. Profesiografická schéma učiteľa primárneho vzdelávania obsahuje v každej dimenzii vymedzenie všeobecných kompetencií, ktoré sú vo vzťahu k tým profesijným činnostiam, cez ktoré je možné pozorovať a zisťovať ich úroveň u učiteľa. Pri profesijných činnostiach sú zároveň uvedené odhadované priemerné časy počas celého pracovného týždňa.

Pri konštruovaní navrhovaného profesiogramu autorky vychádzali z metódy časových snímok založených na autoobservácii. Splnili tak hlavný cieľ a účel výskumu, ktorý spočíval vo vytvorení návrhu profesiogramu učiteľa primárneho vzdelávania, ktorý by v čo najväčšej možnej miere mapoval realitu pedagogického výkonu a zodpovedal štruktúre a logike už prijatého štandardu.

Výsledky výskumu majú významný prínos predovšetkým pre učiteľov primárneho vzdelávania v reálnych podmienkach edukačnej reality. Ich využitie autorky odporúčanú v niekoľkých oblastiach:

- pre optimalizáciu vysokoškolského vzdelávania v zmysle skvalitnenia praxe ako reflektovanie profesijnej činnosti a presnejšieho vymedzenia profilu absolventa študijného odboru: Učiteľstvo primárneho vzdelávania;

- pre skvalitnenie procesu kontinuálneho profesijného vzdelávania a kariérneho rozvoja učiteľov;

- pre nastavenie adekvátnejších noriem kontroly a hodnotenia učiteľov;

- pre zdôraznenie silných a slabých stránok súčasnej profilácie pedagogického zamestnanca;

- pre ďalšie smerovanie pedagogickej vedy a pedeutologického výskumu.

Monografia oslovuje čitateľa nielen svojím neštandardným názvom („profesiografia učiteľa“), ale aj obsahovo vyčerpávajúcim spektrom informácií týkajúcich sa profesie učiteľa. Je výnimočná a originálna najmä tým, že integruje v sebe aktuálne legislatívne nariadenia (podrobené kritike z pohľadu ich uplatnenia v edukačnej praxi) a výskumné zistenia zamerané na analýzu profesijných činností učiteľa. Výstupom vzájomnej polemiky pozitív i negatív školskej reformy a ich dopadu na pracovný výkon učiteľa a následného výskumu je autorkami navrhovaný *Profesiogram učiteľa primárneho vzdelávania*. Uvedený profesiogram má dôležitý význam nielen pre konkrétnejší popis funkcií učiteľskej profesie, ale aj pre skvalitnenie procesu kontinuálneho vzdelávania a perspektívy kariérneho rozvoja učiteľov primárneho vzdelávania.

Erika Novotná